

*

U svom izlaganju pokušao sam ukazati na neke elemente doprinosa E. Kardelja koncipiranju strategije NOR-a, s namjerom da ono posluži kao podsticaj za dublje i svestranije izučavanje ovog pitanja. Završio bih konstatacijom da je Edvard Kardelj u svojoj stvaralačkoj djelatnosti u vrijeme narodnooslobodilačkog rata, kako u teorijskim zaključcima tako i u praktičnoj djelatnosti, bio uvijek rukovođen sagledavanjem strategijskih ciljeva i glavnih pravaca razvoja narodnooslobodilačkog rata, uočavajući pri tome probleme koji su se nametali novoj Jugoslaviji u njezinom nastajanju, posebno u završnoj fazi drugog svjetskog rata. Zato je, upravo, isticao potrebu postojanja jake armije koja će osloboditi zemlju vlastitim snagama i time bitno utjecati na odluke u pogledu samostalnog određivanja društvenog uređenja nove Jugoslavije i njezinog međunarodnog priznanja.

MENSUR IBRAHIMPAŠIĆ

Edvard Kardelj i marksistička teorija o vojnoj organizaciji

U do sada objavljenom, izuzetno obimnom i tematski raznovrsnom teorijskom Kardeljevom delu samo je jedan rad posvećen vojnoj organizaciji. To je članak »O nekim opasnim pojavama u partizanskim redovima«, objavljen u »Delu«, jula 1942. godine, s potpisom Krištof. Zbog toga se stiče utisak da se Kardelj nije bavio pitanjima vojske, odnosno vojne organizacije.

U stvari radi se o prividu koji, može se reći, predstavlja jednu od osobenosti Kardeljevog teorijskog i praktičnog revolucionarnog dela, a koji bismo ovako mogli definisati: u svetskoj plejadi istaknutih marksističkih teoretičara i revolucionara zaista je teško pronaći onu ličnost koja nema radova posebno posvećenih vojsci a koja je ipak značajno uticala na stvaralački razvoj marksističke teorije o vojsci kao društvenoj ustanovi i njenoj primeni u praksi — kao što je slučaj sa Edvardom Kardeljem. Da je to tačno, vidi se i iz činjenice što nema gotovo ni jednog značajnijeg dela o oružanim snagama

jugoslovenske revolucije, njihovom nastanku i razvoju u narodno-oslobodilačkom ratu i posle rata u kojem se autori ne pozivaju i na Kardeljeve stavove. On im se prosto nameće kao nezaobilazan oslonac u otkrivanju i objašnjavanju društvenog bića tih snaga. Pored toga, i među mnogim delima koja se bave vojskom kao savremenom društvenom institucijom uopšte često nailazimo na slučajeve da se autori pozivaju i oslanjaju na Kardelja kao značajnog marksističkog mislioca. Ovu tezu potvrđuju i činjenice koje je u diskusiji izneo drug Dolničar o doprinosu druga Kardelja u koncipiranju i donošenju odluka o opštenarodnoj odbrani.

Čime to možemo da objasnimo?

Mislim da su u pitanju dva osnovna razloga. Prvo, kao najbliži dugogodišnji saradnik druga Tita, Edvard Kardelj je neposredno učestvovao u definisanju gotovo svih bitnih odluka o izgradnji oružanih snaga SFRJ, kako u oružanom periodu revolucije, tako i u posleratnom periodu. Drugo, kao vodeći teoretičar političkog sistema socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji Kardelj je, u mnogim svojim delima, otkrivao i utvrđivao one društvene zakonitosti i bitna obeležja društveno-političke nadgradnje socijalističkog samoupravnog društva bez kojih nije moguće razumeti ni suštinu društvenog bića oružanih snaga.

Posmatran sa tog stanovišta, prosto je iznenađujući rezultat koji dobijamo upoređivanjem sadržaja pomenutog članka od jula 1942. godine i njegovog poslednjeg velikog teorijskog dela »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«, napisanog posle trideset pet godina. Iznenađujuća je, prvo, dubina marksističkog teorijskog zahvata u principe izgradnje narodnorevolucionarne vojske u početnoj godini njenog nastajanja i drugo — iznenađujući je kontinuitet te misli i metoda koje ona primenjuje u radikalno izmenjenoj društvenoj stvarnosti kakva je stvarnost o kojoj raspravlja Kardelj u svom poslednjem delu.

Ovom prilikom pokušao bih — koliko to dozvoljava kratka diskusija za okruglim stolom — da samo upoređenjem ta dva rada Edvarda Kardelja ukažem, prvo, na njegov izuzetan doprinos izgradnji Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije kao narodnorevolucionarne vojske, odnosno kao istorijski konkretnog slučaja ostvarivanja Marksove ideje naoružanog naroda i, drugo, na njegov teorijski doprinos razumevanju suštine društvenog bića današnjih oružanih snaga SFRJ, takođe kao oblika naoružanog naroda, odnosno podruštvljanja odbrane.

Iako pisan u formi neposredne kritike nekih negativnih pojava u partizanskim četama i odredima Slovenije, članak »O nekim opas-

nim pojavama u partizanskim redovima« bavi se, u stvari, otkrivanjem suštine društvenog bića partizanske vojske u prvoj godini njenog nastajanja. Na osnovu toga, Kardelj izvodi i osnovne principe njene izgradnje.

Prvo, Kardelj utvrđuje da se radi, istorijski posmatrano, o novom tipu vojske — narodnorevolucionarnoj vojsci. Pri tome ukazuje na njena dva suštinska svojstva. Njeno prvo bitno svojstvo jeste u tome što je to vojska koja je iznikla iz dubine naroda, odnosno kako Kardelj kaže: »divan primer one inicijative narodnih masa, koja preobražava svetove i koja u istoriji svakog naroda predstavlja njegov najveći uspon i domet njegovih najvećih stvaralačkih napora.«¹ Drugo njeno bitno svojstvo jeste da je to revolucionarno nadahnuti i organizovana vojska. Kardelj je to definisao rečima koje ni danas, nakon četrdesetak godina, nisu ništa izgubile od svoje misaone svežine, inspirativnosti, aktuelnosti i naučne valjanosti. To je razlog da ih u celini citiram:

»Svaki spontani pokret postiže uspehe samo kada mu stane na čelo i preobrazi ga iznutra subjektivna snaga, koja ima pred sobom jasnu perspektivu i koja je potpuno svesna od kojih pokretačkih snaga zavisi uspeh celokupne borbe. Tako je i sa partizanskim pokretom. Kao što je to, s jedne strane, pokret u kojem se izražava ogromna revolucionarna energija narodnih masa, koja se oslobodila da zbaci jaram nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog iskorišćavanja, tako je, s druge strane, takođe istina da ovaj pokret može da održava na visini, da ga jača, da ga čuva pred spoljašnjim uništavanjem ili unutrašnjim raspadom samo svesna i organizovana revolucionarna snaga, koja neprestano, iz dana u dan, teži da politički i moralno učvrsti svaku partizansku četu i svakog pojedinog partizana, da im iz dana u dan ukazuje na perspektive njihove borbe, ciljeve i borbene puteve svog veličanstvenog opštenarodnog nastojanja.«²

Polazeći od takve suštine društvene prirode Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, Kardelj izvodi nekoliko osnovnih principa njenog organizovanja i izgrađivanja.

Prvi princip je uspostavljanje i negovanje takvih unutrašnjih društvenih odnosa u Narodnooslobodilačkoj vojsci, takvog njenog unutrašnjeg života koji je neprekidno čine istinskom opštenarodnom vojskom. Kritikujući pojave u partizanskim četama i odredima koji nisu u skladu sa tim principom, Kardelj piše: »Osnovna slabost koju pokazuju mnogi naši komandiri, komandanti i politkomesari je neka vrtoglavica zbog postignutog uspeha. Opile su ih pobeđe nad

¹ Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije, knj. II, Beograd 1951.

² Isto, str. 47.

okupatorom. Promenili su čak i svoj odnos prema drugovima i postali neka vrsta »vojvoda« koje je zahvatila plesan birokratizma.«³ Svakodnevna i uporna borba protiv onih pojava unutrašnjeg života koje nisu u skladu sa njenim opštenarodnim karakterom, za Kardelja je trajan princip izgrađivanja narodnorevolucionarne vojske.

Kao sledeći princip izgradnje narodnooslobodilačke vojske, Kardelj ističe rukovodeću ulogu Partije u partizanskim četama i odredima. Već tada on naglašava da se vojska, koja se rađa u partizanskom pokretu, može pouzdano razvijati kao revolucionarna i opštenarodna samo pod uslovom da je u njoj Partija — kao avangarda radničke klase — rukovodeća društvena snaga. Pri tome ukazuje i na opasnost od pojava omalovažavanja Partije, posebno onih koje vode »izolaciji Partije od kontrole i rukovodstva nad radom partijaca, koji dejstvuju u partizanskom pokretu.«⁴ Kritikuje okružne komitete što su partije u partizanskim četama prepustili same sebi pa oni zbog toga »nisu znali da pravilno razvijaju svoj rad među partizanima«⁵

Kada su u pitanju dva navedena principa, Kardelj ih nekoliko godina kasnije takođe ističe kao polazne, ali im menja redosled. Naime, govoreći u Narodnoj skupštini, 1952. godine, o osnovama našeg socijalističkog demokratizma, on kaže: »Rukovodeća uloga radničke klase — to je bio prvi princip u našem državnom sistemu, koji je trebalo jasno postaviti«. I nastavlja: »Drugi princip u našoj državnoj izgradnji, koji je trebalo raščistiti i utvrditi, to je — jasan i dosledan kurs socijalističkog demokratizma u celokupnom našem društvenom životu i razvitku.«⁶

A kako je shvatao mesto i ulogu naših oružanih snaga u sistemu socijalističkog demokratizma, vidi se i iz njegovog objašnjenja odnosa između narodnooslobodilačkih odbora i Narodnooslobodilačke vojske. On je o tome 1948. godine pisao sledeće:

»Naša partija je kroz čitavo vreme rata uporno i dosledno postavljala kao glavni zadatak i kao osnovicu saradnje sa svim patriotskim snagama — oružanu borbu protiv okupatora za nacionalno oslobođenje, ali u isto vreme i za stvaranje takve istinske demokratske vlasti u kojoj će stvarno doći do izraza volja osnovnih narodnih masa. I zato je naročito važna karakteristika našeg narodnooslobodilačkog ustanka baš u tome što je iz njega, s jedne strane,

³ Isto, str. 48.

⁴ Isto, str. 48—49.

⁵ Isto, str. 49.

⁶ Edvard Kardelj: Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. II, Beograd 1954.

izrastala Narodnooslobodilačka vojska kao revolucionarna oružana sila naroda, a sa druge strane — narodnooslobodilački odbori kao organi nove, istinski demokratske, narodne vlasti. Naša Partija je kroz čitav rat smatrala Narodnooslobodilačku vojsku i narodne odbore kao dve najkrupnije tekovine narodnooslobodilačkog ustanka. One su, u krajnjoj liniji, jedno te isto: narodna vlast i njena oružana sila, odnosno oružana sila naroda, bez koje narod ne bi mogao biti na vlasti.«⁷

Ako se vratimo članku čiji sadržaj analiziramo, nalazimo da Kardelj iz navedenih principa izvodi još jedan, iako ga odvojeno ne formuliše. Naime, on govori o suštini političkog rada komunista u partizanskim četama i ističe da je ona — *uzdizanje svesti svakog partizana*, kako bi svaki od njih, rečeno terminologijom našeg današnjeg političkog jezika, bio aktivan društveno-politički subjekt u životu svoje jedinice.

Kada uporedimo naznačene Kardeljeve stavove sa njegovim stavovima izloženim u delu »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«, nalazimo izuzetnu doslednost u primeni marksističkog metoda i zbog toga, logično, i doslednost razvojnog kontinuiteta stavova, koje je definisao još 1942. godine.

Iako se radi o obimnom delu, u njemu nema ni jednog odeljka posebno posvećenog mestu i ulozi opštenarodne odbrane ili oružanih snaga SFRJ u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja. Umesto toga Kardelj na više mesta, u kontekstu rasprave o raznim aspektima političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, govori i o opštenarodnoj odbrani. Može se postaviti pitanje: zašto je tako postupio? Čini mi se da je objašnjenje moguće naći u citiranom stavu u kojem govori o narodnooslobodilačkim odborima i Narodnooslobodilačkoj vojsci kao o nečem što je jedno te isto, odnosno kao dve strane jedne celine — sistema istinske, demokratske, narodne vlasti. Pošto je ta vlast izrasla u sistem socijalističkog samoupravljanja, za njega je opštenarodna odbrana, pa i oružane snage SFRJ, takođe jedan od javnih oblika ispoljavanja društvene suštine tog sistema. To se vidi iz sadržaja onih delova pomenute studije u kojima razmatra politički sistem socijalističkog samoupravljanja i kao oblik odbrambenog organizovanja našeg društva. U njima Kardelj razvija u stvari svoje stavove iz 1942. godine i saobražava ih bitnim obeležjima naše današnje društvene stvarnosti.

Prvo, za Kardelja je polazna tačka razumevanja samoupravne demokratije — uočavanje njene klasne suštine, tj. činjenice »da u

⁷ Edvard Kardelj: Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. I, Beograd 1954.

samom sistemu te demokratije mora da bude obezbeđena neosporna vodeća uloga interesa radničke klase, čvrsto povezane sa svim drugim radnim ljudima, i da ona bude otvorena svakome ko priznaje tu činjenicu». ⁸ Polazeći od toga, Kardelj zaključuje: »Stoga i naš sistem samoupravne demokratije u današnje vreme — pored osnovnih društvenih funkcija koje vrši — mora biti takođe instrument održavanja, odbrane i funkcionisanja sistema klasne vlasti, tj. samoupravne vladavine, odnosno vodeće društvene uloge radničke klase u demokratskoj povezanosti i uzajamnoj zavisnosti sa svim radnim i demokratski orijentisanim ljudima našeg društva». ⁹

Takva samoupravna vladavina danas je realno mogućna samo ako se, između ostalog, oslanja i na takvu vojnu organizaciju koja je u svojoj biti činilac odbrane vladajućeg položaja radničke klase u društvu. Iz toga proizlazi i zaključak da je prvi princip izgrađivanja naše vojne organizacije, odnosno oružanih snaga SFRJ, da budu pouzdan činilac odbrane vladajućeg položaja radničke klase u društvu i njene demokratske povezanosti sa svim radnim ljudima.

Drugo, za Kardelja je, takođe, bitno obeležje našeg sistema socijalističke samoupravne demokratije *posebna odgovornost Saveza komunista Jugoslavije*, kao avangarde radničke klase, »za odbranu revolucionarnih tekovina i za slobodan i nezavisan dalji razvoj naše revolucije na osnovi slobodne stvaralačke aktivnosti samoupravljača». ¹⁰ Iz takve uloge proizlazi i specifična pozicija SKJ u sistemu vlasti. Ta specifičnost je još uvek istorijski postojeća potreba da SKJ ispoljava direktan uticaj na ključne pozicije socijalističkog sistema, podrazumevajući tu i ključne pozicije državne vlasti.

Kardelj to obrazlaže ovim rečima: »Takvu odgovornost za ključne pozicije državne vlasti, Savez komunista Jugoslavije mora da preuzme na sebe. Ako Savez komunista ne bi to učinio, odrekao bi se revolucije za koju se sam borio i koju je pokrenuo, vodio i ostvario predvodeći najšire mase radničke klase, seljaka i demokratske inteligencije, koje su mu u toj borbi dale poverenje. Od takve uloge Saveza komunista zavisi stabilnost našeg socijalističkog društva.« ¹¹

Za teoriju i praksu izgrađivanja naše vojne organizacije, odnosno oružanih snaga SFRJ, i taj Kardeljev stav je od izuzetnog značaja. Iz njega proizlazi zaključak o vodećoj ulozi Saveza komunista Jugoslavije u razvoju oružanih snaga SFRJ, jer upravo to garantuje

⁸ Edvard Kardelj: Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, Beograd 1978. str. 103.

⁹ Isto, str. 104.

¹⁰ Isto, str. 70.

¹¹ Isto, str. 71.

njihov revolucionarni karakter i kvalifikuje ih kao jedne od ključnih institucija političkog sistema, od kojih neposredno zavisi odbrana tekovine revolucije.

Treće, politički sistem socijalističkog samoupravljanja — kaže Kardelj — jeste način kojim čovek i građanin, u današnjoj jugoslovenskoj stvarnosti, dalje postepeno ovladava onim silama u političkoj nadgradnji društva koje mu je otuđila klasna istorija, a kojima je on počeo ovladavati dizanjem oružanog ustanka protiv okupatora, rušenjem buržoaske i izgradnjom svoje vlasti. To je takav društveni položaj radnih ljudi koji je, još 1942. godine, Kardelj označio »kao divan primer inicijative narodnih masa, kojom one preobražavaju svetove«. Danas, to je proces podruštvljavanja svih oblasti društvenog života, a razume se i opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Zbog toga se oružane snage SFRJ moraju izgrađivati kao oblici podruštvljene vojne organizacije, što znači kao činoci samoupravne integracije društva, jer ako to ne bi bile — ne bi mogle biti ni pouzdan činilac odbrane vodeće uloge interesa radničke klase.

Najzad, naglašava Kardelj, »naša samoupravna demokratija ne bi bila celovit sistem demokratskih odnosa bez odgovarajućeg rešavanja odnosa među narodima i narodnostima Jugoslavije. Samoupravljanje je u ovoj sferi ona polazna tačka koja opredeljuje sadržinu i demokratski karakter naše federativne socijalističke zajednice«. ¹² Polazeći od toga, on zaključuje: »Iz takvog sistema samoupravljanja izrasta i jedan novi sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, koji obezbeđuje sistem samoupravnih i demokratskih međunacionalnih odnosa kako od spoljne agresije, tako i od unutrašnjih neprijatelja socijalističkog samoupravljanja«. ¹³

Očigledno je da je Kardelj time jasno definisao i oružane snage SFRJ kao jednog činioca, pored ostalih, razvijanja samoupravnih demokratskih međunacionalnih odnosa, tj. kao činioca ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije. Ako oružane snage to ne bi bile — to ne bi mogao biti ni sistem opštenarodne odbrane. Očigledno je, takođe, da je stalno osposobljavanje oružanih snaga za obavljanje takve uloge Kardelj smatrao jednim od bitnih principa njihove izgradnje.

¹² Isto, str. 140.

¹³ Isto, str. 141.